

MEHMED HULÛSÎ AKYOL (1888-1964)^{1*}

İstanbul Bayezid Camii dersiâmlarından, Cumhuriyet döneminde Yozgat'ın ilk müftüsü ve ilk milletvekili.

Nilüfer ATEŞ^{2**}

Anahtar Kelimeler: Yozgatlı Âlimler, Dersiâm, Müftü, Milli Mücadele, Milletvekili.

Hayatı

Mehmed Hulûsi Efendi, Yozgat'ın Eskipazar Mahallesi'nde Çerkes kökenli bir ailenin evladı olarak r.1304/1888 yılında doğdu. Annesi Mevlüde Hanım, babası ticaretle iştigal eden Hacı Ebû Bekir el-Kafkâsî Ağa'dır.

İlk eğitimini memleketinde alan Hulûsi Efendi, 1318/1903 yılında Yozgat Mekteb-i İdâdî-i Mülkîsi'nden mezun oldu. Kayserili âlimlerden Hamurculu Osman Hilmi Efendi'den İslâmî ilimleri tahsil ederek h.1329/1911 senesinde icâzetnâmesini aldı. Dinî ilimlerdeki bilgisini artırmak üzere gittiği İstanbul'da ruûs imtihanına girdi ve 1328/1912 tarihinde dersiâm unvanına hak kazandı. Aynı yıl İstanbul Bayezid Camii'nde dersiâmlığa başladı. Bayezid Camii dersiâmlığı esnasında Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi bünyesindeki Medâris-i Tâliye dördüncü Şube Müdüriyeti'nde altı ay görev yaptı. Ayrıca dersiâmlık vazifesi ile birlikte Medresetü'l-kudât'a üç yıl devam etti. Dördüncü sınıfa geçiş imtihanları yapılırken askerliğe celp edilmesi sebebiyle görevini ve eğitimini bıraktı. 25 Mayıs 1333/1917'de Levâzım Mektebi'ne girişi ile başlayan askerlik dönemini 19 Ağustos 1333/1917 tarihinde İâşe-i Umûmiye Mıntıka Memurluğu'na tayin; 16 Temmuz 1334/1918 tarihinde İhtiyat Levâzım Zâbit Vekilliği'ne terfi ile devam ettirip 16 Kânûnuevvel 1334/16 Aralık 1918'de terhis ile tamamladı. Askerlik sonrasında bir müddet daha İstanbul'da kalarak dersiâmlık yaptı. Müderrislik icâzetnâmesinin sonunda ekli bulunan 19 Rebîulevvel 1335/ tarihli bir belgede Hulûsi Efendi'nin ehil ve müstehak görülerek Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendi'nin onayıyla münhal durumda olan İbtidâ-i Hâric düzeyindeki Medrese-i Râbia-i Fethiyye'ye tayin edildiği belirtilmiştir.

Hulûsi Efendi, İstanbul'daki dersiâmlık, talebelik, askerlik ve tekrar dersiâmlık faaliyetlerini müteakip memleketinde müftülük kadrosunun boşalması üzerine 19 Mart 1335/1919 tarihinde Yozgat Müftülüğü'ne tayin edildi. İlk müftülüğü, 23 Nisan 1336/1920'ye kadar devam etti. Millî Mücadele döneminde Yozgat Müftüsü olan Hulûsi Efendi, kurtuluşun Anadolu'dan olacağını anlamış genç bir müftü olarak aktif rol aldı. Yozgat Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'nin riyasetinde bulundu ve halkın Millî

^{1*} Bu çalışma, daha önce *İlim ve İrfan Geleneğimizde Yozgatlı Âlimler ve Mutasavvıflar*, ed. Mehmet Tözluyurt - Kamil Büyüker (245-278), Ankara: İlahiyat Yayınları, 2026 kitabında yayımlanan "Cumhuriyet Devrinin İlk Yozgat Müftüsü: Mehmed Hulûsi Akyol (1888-1964)" isimli çalışmanın gözden geçirilerek güncellenmiş halidir.

^{2**} Doç. Dr., Yozgat Bozok Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, İslam Tarihi ABD, nilufer.ates@yobu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-5101-546X.

Mücadele ekseninde kenetlenmesine katkı sağladı. İstanbul'un İtilaf devletleri tarafından işgal edilmesi ve Meclis-i Mebusân'ın dağıtılması sebebiyle Ankara'da faaliyet göstermek üzere yeni bir meclisin oluşturulması kararı alınarak ülke genelinde mebus seçimleri yapıldı. Yozgat'taki seçimin sonuçlarına göre Yozgat mebusu seçilen Mehmed Hulûsi Efendi, 7 Nisan 1336/1920'de Ankara'ya gitti. 23 Nisan 1336/1920'de meclisin açılışıyla mebusluk görevine başladı. Meclisin mebuslukla müftülüğü bir arada yapmayı yasaklayan kararı üzerine Hulûsi Efendi, müftülüğü tercih ederek 4 Mart 1337/1921'de mebusluktan istifa etti. Resmî olarak 24 Nisan 1336/1920-13 Mart 1337/1921 tarihleri arasında 11 ay ve 21 gün mebusluk görevinde bulunmuştur (Tablo-1). Bu süre zarfında Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti'nde çalışmıştır. Mecliste yapılan kanun oylamalarından 14'üne katılmış, 7 kabul ve 7 red; diğer oylamaların ise 5'ine katılarak 2 kabul ve 3 red oyu kullanmıştır.

Hulûsi Efendi'nin Mebusluktan sonra başlayan ikinci müftülük dönemi ise, 21 Mart 1337/21 Mart 1921 - 9 Temmuz 1950 tarihlerini kapsamaktadır. O, memleketi dışında başka bir yerde müftülük yapmamış olup fiilî olarak otuz yıl boyunca (1919-1950) Yozgat Müftülüğü makamında bulunarak hizmet verdi. Müftülük görevinin ardından memuriyet hayatına, Diyanet İşleri Başkanlığı merkez teşkilatında devam etti. 15.06.1950 tarihinde Müşavere ve Dini Eserler İnceleme Kurulu Aza Yardımcılığı'na; 27.09.1956 tarihinde Müşavere ve Dini Eserler İnceleme Kurulu Azalığı'na atandı. Diyanet İşleri Reisliği Müşavere ve Dini Eserler Kurulu Aza Yardımcısı iken geçirdiği trafik kazasında iki ayağı kırıldı. Kaza sebebiyle 12.01.1955 tarihinden emekli olduğu 06.06.1959 tarihine kadar tedavi amaçlı sıklıkla rapor kullanmakla birlikte tam olarak iyileşemedi. Hulûsi Efendi, emeklilik dönemini geçirdiği Yozgat'ta 22.11.1964 tarihinde vefat etti. Sarı Topraklık Kabristanı'nda medfundur. Hulûsi Efendi, ilk evliliğini Hatice Hanım ile yapmıştır. Eşinin vefatı sonrasında Refika Hanım ile evlenmiştir. Her iki evliliğinden de çocuğu olmamıştır. Hulûsi Efendi, yabancı dil olarak konuşma ve yazma düzeyinde bildiği Arapça ve Farsçanın yanı sıra Fransızca'yı da öğrenmiştir. Bilinen basılı bir telifâtı olmadığı gibi onun düşüncelerinin ve ilmî yönünün ortaya konulmasını sağlayacak kütüphanesi de günümüze ulaşmamıştır.

Tablo 1. Mehmed Hulûsi Efendi'nin Memuriyet Dönemindeki Görevleri ve Süreleri

Sıra No	Görevi	Başlama (Rûmî/Miladî) Tarihi	Ayrılma (Rûmî/Miladî) Tarihi
1.	Bayezid Camii Dersiâmlığı	15 Eylül 1328/28 Eylül 1912	30 Mart 1332/12 Nisan 1916
2.	İstanbul Kısım-ı Evvel 2. Sınıf 4. Şube Müdüriyeti	1 Nisan 1332/14 Nisan 1916	30 Eylül 1332/13 Ekim 1916
3.	Dersiâmlık	1 Ekim 1332/14 Ekim 1916	24 Mayıs 1333/24 Mayıs 1917
4.	Dersiâmlık, İhtiyat Levazım Mektebine Girişi	25 Mayıs 1333/25 Mayıs 1917	18 Ağustos 1333/18 Ağustos 1917
5.	Dersiâmlık, Zâbit Namzetliği	19 Ağustos 1333/19 Ağustos 1917	15 Temmuz 1334/15 Temmuz 1918
6.	Dersiâmlık, İhtiyat Zâbit Vekilliği	16 Temmuz 1334/16 Temmuz 1918	15 Aralık 1334/15 Aralık 1918
7.	Dersiâmlık	16 Aralık 1334/16 Aralık 1918	18 Mart 1335/18 Mart 1919
8.	Dersiâmlık, Yozgat Müftülüğü	19 Mart 1335/19 Mart 1919	23 Nisan 1336/23 Nisan 1920
9.	Dersiâmlık, Yozgat Mebusluğu	24 Nisan 1336/24 Nisan 1920	13 Mart 1337/13 Mart 1921
10.	Dersiâmlık	14 Mart 1337/14 Mart 1921	20 Mart 1337/20 Mart 1921
11.	Dersiâmlık, Yozgat Müftülüğü	21 Mart 1337/21 Mart 1921	9 Temmuz 1950

12.	Müşavere ve Dini Eserler İnceleme Kurulu Üye Yardımcılığı	10 Temmuz 1950	28 Eylül 1956
13.	Müşavere ve Dini Eserler İnceleme Kurulu Azalığı	29 Eylül 1956	6 Haziran 1959

Toplumsal, Dinî ve Eğitim Hizmetleri

Mehmed Hulûsi Efendi, ülkenin içinde bulunduğu zor günlerde topluma önderlik eden bir din âlimi ve kanaat önderi olarak Millî Mücadele faaliyetlerinde bizzat yer almıştır. Millî Mücadele döneminde tüm Anadolu sathında olduğu gibi Yozgat'ta da Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştur. Cemiyetin başkanı olan Hulûsi Efendi, Millî Mücadele'yi desteklemek üzere çıkarılan Ankara Fetvası'na imza koyan 153 müftü ve din âliminden biridir. Millî Mücadele döneminde fahrî olarak Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti dışında Hilâl-i Ahmer, Tenvîr u İrşad cemiyetleri ile Hey'et-i Tefîşiyye reisliklerinde; Mecrûh-i Guzâta Yardım ve Emvâl-i Metrûke komisyonları üyeliklerinde bulunmuştur.

Ankara'da 1920 yılında açılan I. Büyük Millet Meclisi'nde Yozgat Milletvekili sıfatıyla görev almıştır. 66 sayılı İstiklal Madalyası Kanunu'nun 2. ve 5. maddeleri gereğince, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 24 Teşrîniyyevvel 1339/Ekim 1923 tarihli birinci ictima yılı, kırk birinci oturumun birinci celsesinde I. Dönem Yozgat milletvekilliği yapmış olan Mehmed Hulûsi Efendi'ye yeşil şeritli İstiklal madalyası verilmiştir.

Hulûsi Efendi, mebusluk görevinden ayrılıp Yozgat'a döndükten sonra din hizmetleri ve eğitim faaliyetleriyle meşgul olmuştur. Yozgat'ta ilim ve irfanın yükseltilmesi yolunda çaba göstermiştir.

Muhasebe-i husûsiyyeden tahsisat elde ederek Yozgat'ta Medrese-i İlmiyye'nin açılmasına muvaffak olmuştur. Eğitime yönelik bu katkısı vesilesiyle ona 21 Haziran 1338/1922 tarihli takdîrnâme verilmiştir. Elde ettiği tahsisatla 20 şehit çocuğunu medreseye kaydetmesi münasebetiyle de 18 Mart 1339/1923 tarihli takdîrnâme ile taltif edilmiştir. Bozok Vilayeti Meclisi İdaresi 13.12.1926 tarihli ve 3 Numaralı Mazbata'da Hulûsi Efendi'nin müftülük görevinin yanı sıra 1922-1925 yılları arasında müderris ve muallim olarak görev yaptığı kurumlar ve görev süreleri detaylı bir şekilde belirtilmiştir (Tablo 2). Buna göre Medâris-i İlmiyye'de Akâid, Ulûm-ı Diniyye ve Tatbikât-ı Kur'âniyye derslerine girmiştir. Medrese, Dârü'l-hilâfe Medresesi'ne çevrildikten sonra burada hem müdür vekâletini deruhde etmiş, hem de Nahiv, Belâgat-i Arabiyye ve Kırâat-i Arabiyye tedrisinde bulunmuştur. Medreselerin kapatılmasını müteakip açılan Yozgat İmam ve Hatib Mektebi'nde Tefsir, Hadis ve Tevhid derslerine girerek mektebin öğretmen ihtiyacının karşılanmasına destek olmuştur. Hayatı boyunca pek çok talebe yetiştirmiş olan Mehmed Hulûsi Efendi'nin icâzet verdiği talebelerinden biri Ömer Faik Boran'dır.

Tablo 2. Mehmed Hulûsi Efendi'nin Tedris Faaliyetleri (Müftülük Dönemi)

No	Görev Yeri	Verdiği Dersler	Görev Yaptığı Tarihler
1.	Medâris-i İlmiyye	Akâid, Ulûm-ı Diniyye, Tatbikât-ı Kur'âniyye Muallimliği	1 Mart 1338/1922-10 Teşrîniyyevvel 1338/Ekim 1922
2.	Dârü'l-hilâfe Medresesi	Müdür Vekâleti	11 Teşrîniyyevvel 1338/Ekim 1922-31 Kânûnuvvel 1339/Aralık 1923

3.	Dârü'l-hilâfe Medresesi	Ulûm-ı Diniyye, İlm ü Ahlak Muallimliği (müftülükle beraber)	11 Teşrînievvel 1338/Ekim 1922-30 Eylül 1339/1923
4.	Dârü'l-hilâfe Medresesi	Nahiv, Belâgat-i Arabiyye, Kırâat-i Arabiyye Müderrisliği	1 Teşrînievvel 1339/Ekim 1923-10 Mayıs 1340/1924
5.	İmam ve Hatib Mektebi	Tefsir, Hadis, Tevhid Muallimliği	8 Teşrînisânî 1340/Kasım 1924-24 Kânûnuevvel 1341/Aralık 1925

1341/1925 yılına ait Sicill-i Talim Varakasında Hulûsi Efendi; verdiği derslerde vukûfiyet sahibi, okul içinde ve dışında insanlarla iyi münasebetler kuran, mesleğine bağlı, siyasi cereyanlarla alakası olmayan biri olarak nitelendirilmiştir. Derslerini uzun bir vaaz ve muntazam nasihatler şeklinde işleminin öğrenciler açısından faydalı olacağı ifade edilmiş, verdiği dersler ve öğrencilere karşı tutumu hakkında olumlu değerlendirmeler yapılmıştır.

Tasavvufî Yönü

Mehmed Hulûsi Efendi'nin şahsiyetinde tasavvufî bir yön de bulunmaktadır. Onun tekke muhitiyle hemhal oluşu, İstanbul'da dersiâmlığı döneminde olmuştur. Arkadaşı Mehmed Rüşdü Efendi'nin daveti üzerine gittiği Kelâmî Dergâhı'nda Nakşî-Hâlîdî Şeyhi Erbilli Mehmed Esad Efendi (ö. 1931) ile tanışmış ve ona intisap etmiştir. Tasavvufî seyr ü sülûkunu tamamladıktan sonra Esad Efendi'nin halifeleri arasına dâhil olmuştur. Yozgat'ta Nakşî-Hâlîdî ekolünün temsilcilerinden biri olarak mensup olduğu tasavvufî meşrebin usûl ve erkânını uygulamıştır. Tekkelerin sırlanmasından evvel Büyük Cami'de sabah namazlarından sonra zikir meclisleri tertip eden Hulûsi Efendi'nin, mürşidi Esad Efendi ile zaman zaman mektuplaştığı nakledilmektedir. Fakat müridânının kimler olduğu ve bunların sayısı hakkında bilgi yoktur. Geride bir halife de bırakmamıştır. Hulûsi Efendi'nin, Nakşibendilik dışında Halvetîlik ve Kâdirîlik ile de irtibatlı olduğu söylenebilir. Zira Fâik Boran'ın icâzetnâmesinin sonunda Müftü Efendi, “el-Mansûrî, el-Mâturidî, el-Hanefî, el-Halvetî, en-Nakşibendî, el-Kâdirî” nisbeleriyle zikredilmiştir. Ayrıca Yozgat'taki dostlarından biri olan Şeyhzâde Ahmed Şevki Efendi'nin ona ait bir fotoğrafın arkasına yazdığı “Muhterem Yozgadımızın kutbu, ehl-i keramet sahibi müftümüz Mehmet Hulusi Akyol Efendi. Allahım şefaatinde bizleri esirgemesin” sözleri, Hulûsi Efendi'nin tasavvufî şahsiyetine işaret etmektedir. Ali Şakir Ergin, Hulûsi Efendi'nin Meclis-i Meşâyih'in mahalli temsilcilerinden biri olduğunu söylemektedir.

Hulûsi Efendi'nin yayımlanmış ya da yazma halinde bir eseri tespit edilememiştir. Ona, Müşavere ve Dini Eserler İnceleme Kurulu Üyesi iken Yakovas'ın İslâm karşıtı yayınına cevap vermek üzere bir eser yazma görevi tevdi edilmiştir. Daha sonra bundan vazgeçilince Hulûsi Efendi'nin çalışması yarım kalmıştır. Ayrıca hayatının son zamanlarında yazımıyla meşgul olduğu İslâm tarihi konulu tamamlanmamış bir telif çalışmasından söz edilmektedir. Diğer taraftan onun, şiirle ilgilendiği ve nazm ettiği birkaç şiirinin olduğu bilinmektedir. Şeyhülislâm İsmail Âsım Efendi'nin (ö. 1173/1760) bir na'tine yazdığı tahmîs bunlardan biridir.

Sonuç olarak Osmanlı Devleti'nin eğitim kurumlarında yetişip ilk görevlerini bu dönemde icra etmiş olan Mehmed Hulûsi Efendi, Türkiye Cumhuriyeti kamu kurumlarında da önemli pozisyonlarda

hizmetlerde bulunmuştur. 76 yıllık ömrünün 47 yılını kapsayan memuriyet sürecinde dersîâmlık, müftülük, mebusluk, müşavere ve dini eserler inceleme kurulu üye yardımcılığı/üyeliği görevlerini ifa etmiştir. Müftü iken Milli Mücadele döneminde Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti başkanlığı gibi kritik görevler üstlenerek vatanın bağımsızlığı için kanaat önderliği yapmıştır. TBMM'nin birinci döneminde Yozgat Milletvekili olarak görev alsa da, müftülük görevini tercih ederek din hizmetlerine dönüş yapmıştır. Milletvekilliği sonrasında siyasi meselelerle alakadar olmadığı, kendi halinde bir yaşamı tercih ettiği anlaşılmaktadır. Şahsiyet yönünden titiz, ilkeli, dindar, mesleğine son derece bağlı, bunun yanı sıra asabi ve sert mizaçlı biri olarak tanımlanan Hulûsi Efendi, Yozgat halkı nezdinde büyük bir saygınlık kazanmış, "Büyük Müftü" unvanıyla anılmıştır. Cumhuriyet devrinde Yozgat'ta ilk ve en uzun süre görev yapan müftü olarak tarihe geçmiştir. Akyol, ardında vatanperver bir din ve devlet adamı profili bırakmıştır.

Kaynakça

Ali Şakir Ergin Özel Arşivi.

ATEŞ, N. (2026). Cumhuriyet Devrinin İlk Yozgat Müftüsü: Mehmed Hulûsi Akyol (1888-1964), M.TÖZLÜYURT, K. BÜYÜKER içinde, *İlim ve İrfan Geleneğimizde Yozgatlı Âlimler ve Mutasavvıflar (245-278)*, Ankara: İlahiyat Yayınları.

BÜYÜKER, K. (2023). Yozgatlı İhsan Efendi (Yozgat 1902-Kahire 1961). E. GÜNGÖR içinde, *Yozgat Tarihi ve Kültürü Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı Dönemi (2/353-359)*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2. Baskı.

Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi (DİBA). *Mehmed Hulûsi Akyol Sicil Dosyası*.

ERGİN, A. Ş. (1989). Akyol, Mehmet Hulûsi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/303-304. İstanbul: TDV Yayınları.

KAPUSUZÖĞLU, B. (2016). *Yozgat'ın Üç Sırlısı*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

KAPUSUZÖĞLU, B. (2025). *Yozgat'ta Zaman Suretteki ve Siretteki Tarih*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Milli Savunma Bakanlığı Askeri Tarih Arşivi (ATASE). 110-9-1-11/30. 20.03.1336.

ÖCAL, M. (2025). *Yeniden Kuruluşunun 70. Yılı Münasebetiyle Belgeler Eşliğinde Yozgat İmam Hatip Okulu'nun Açılışı ve Gelişmeler*. Ankara: Anıl Matbaacılık.

ÖZTÜRK, G. (2024), *Mehmed Hulusi Akyol (1888-1964)*, 14.02.2026 tarihinde Atatürk Ansiklopedisi: [https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/1892/Mehmet_Hulusi_Akyol_\(1888-1964\)](https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/1892/Mehmet_Hulusi_Akyol_(1888-1964)) adresinden alındı.

SARIKOYUNCU, A. (2012). *Milli Mücadelede Din Adamları I*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 6. Baskı.

ŞAHİNGÖZ, M. (2016). Milli Mücadele’de Yozgat ve Havalisinde Çeşitli Olaylar Karşısında Yapılan Tezahürat, Protesto ve Mitingler. İçinde *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu 5-7 Mayıs 2016 Bildiri Kitabı* (2/183-200), Yozgat: Bozok Üniversitesi Yayınları.

TBMM Arşivi, *İstiklal Madalyaları Defteri*, Madalya No: 1967.

Yozgad İmam ve Hatib Mektebi Tefsir, Hadis, İlm-i Tevhid Muallimi Mehmed Hulûsi Efendi 1341 Dersi Senesi Sicill-i Ta’lim Varakası. 1-9.